

comercials, circumstància que, de retruc, fa més difícil encara assolir l'objectiu de l'autosubsistència; 2) els mecanismes dinàmics de les necessitats segons la composició i la mida familiar, els hàbits de consum domèstic, les exigències socials consumptives, etc., considerades per alguns essencials per explicar el procés de diferenciació entre les explotacions, fa un paper secundari si el pes del deute és elevat i, per tant, si cal construir un model que diferenciï les famílies pageses segons la importància dels factors interns demogràfics i dels externs usuaris; 3) des de Kautsky s'ha suposat que la menor productivitat del treball pagès és la causa de la seva marginació en el mercat, respecte a les explotacions capitalistes; Bhaduri, però, demostra de manera convincent que una tal marginació i ruïna definitiva, pot perfectament donar-se si el pagès obté una productivitat més elevada, ja que les millors terres passen a mans dels creditors com a aval en cas de morositat. Sense negar la tesi de Kautsky, esmenta una situació oposada d'idèntic resultat.

En definitiva, malgrat que el treball estigui referit a un marc històric i geogràfic molt concret, des d'un punt de vista operatiu poden, d'una banda, extreure-se'n valuosos conceptes analítics, potencialment útils per examinar altres situacions que presentin elements similars; i, de l'altra, contribuir a replantejar el procés global d'integració de l'agricultura pagesa en els circuits comercials, això és, aconseguir arrelar-lo en les relacions de distribució intrasectorial del producte net, superant les aproximacions agregades que, a causa del major pes de les explotacions mitjanes i grans en l'*output* agrari total, passen per alt els fenòmens apuntats per Bhaduri, així com les argumentacions que suposen els petits pagesos, per raons *ad hoc*, progressivament imbuïts d'una racionalitat econòmica maximitzadora.

PERE MIR

Paola ANTOLINI, *Los Agotes. Historia de una exclusión*. Pròleg de J. CARO BAROJA. Madrid, Istmo, 1989, 369 ps.

A finals de la dècada dels 70, coincidint amb la creixent implantació universitària dels estudis d'antropologia cultural a l'estat espanyol, es va iniciar una profunda revisió d'aquell gènere etnogràfic conegut com «els pobles maleïts» d'Espanya. Entre aquests intents per dignificar la literatura sobre grups marginals destacaren significativament els estudis de Teresa San Román i Tomás Calvo sobre els gitanos, els treballs de María Cátedra sobre els *vaqueiros*, o l'estudi de Moore sobre els xuetes. Finalment, arriba ara a les llibreries un intent de reconsiderar els tòpics tradicionalment divulgats sobre els cagots o *agotes*, grup marginal establert al Llenguadoc, Bearn, Foix i Gascunya, així com a la vall del Baztán a Navarra, ara fa uns cinquants anys. Aquest col·lectiu ha patit una extraordinària marginació durant aquest temps: ha estat segregat dels pobles, impossibilitat de contreure matrimoni fora del seu grup, discriminat a les esglésies i cementiris i fins i tot jurídicament (segons les antigues lleis berneses, el testimoni d'un home «ordinari» valia tant com el de 7 cagots). Un dels principals punts d'interès d'aquesta obra de Paola Antolini, investigadora de la UNESCO, és l'intent de conjuguar la recerca historiogràfica erudita, abastant de manera poc menys que exhaustiva les fonts conegudes des del

segle XVI (segle en què apareixen les primeres referències documentals sobre els cagots), amb el treball de camp etnogràfic sobre el terreny, a la vall de Baztán. Aquesta conjugació, que podria semblar-nos gairebé imprescindible, no sempre ha estat abordada en aquesta mena d'estudis. Unes vegades trobem investigacions que des d'un punt de vista exclusivament històric tendeixen a reproduir i a reificar estereotips comuns a les fonts però totalment mancats de sentit i a la percepció quotidiana dels actors i que un sondeig etnogràfic mínimament crític i rigorós podria haver desemmascarat. L'altre risc també sembla prou clar: la manca de perspectiva històrica pot distorsionar notablement els fenòmens estudiats sobre el terreny. Alguns exemples ens els poden subministrar treballs de camp realitzats a l'estat espanyol (particularment per investigadors anglosaxons) en què es fa l'estudi de fenòmens com el nacionalisme, l'anarquisme o l'anticlericalisme sense un mínim marc històric, presentant-nos imatges superficials i pintoresques dels fenòmens estudiats. De tota manera, i pel que fa a l'obra que ens ocupa, podem constatar una certa desproporció entre el volum d'informació històrica utilitzat per l'autora (i el paper protagonista que li atribueix) davant els materials etnogràfics. Cal entendre, però, que a Arizcún, el municipi on s'ha fet el sondatge etnogràfic (com, probablement, a qualsevol altre poble de la vall de Baztán), l'arribada d'un desconegut fent preguntes indiscretes i poc subtils (recordem, per exemple, que el terme *agote* resulta extraordinàriament desagradable a la regió i que ningú no l'utilitza habitualment), no pot despertar sinó desconfiança, tant per als cagots com per als no cagots. Aquesta reacció, ja esmentada per Michel, un investigador del tema del segle passat, pot haver augmentat considerablement per la difusió d'infames reportatges sensacionalistes en temps recents que només ha aguditzat les susceptibilitats locals. Les reaccions d'aparent ignorància, o fins i tot l'obstinant interès d'alguns sectors (particularment els capellans locals) a negar unes discriminacions recollides als documents eclesiàstics i que la gent gran encara recorda són un problema amb què l'investigador es troba constantment. Però, tot i així, sembla que més de dos anys de treball de camp podien haver permès la recollida de més material que el que presenta l'autora.

El gruix del volum l'ocupa l'exposició del ventall de tòpics que s'han proposat al llarg del temps per explicar l'origen de les comunitats de cagots, i que inclouen un espectre tan variat de teories com les dels orígens jueus, visigòtics, gitanos, albigesos o fins i tot àrabs. Dissortadament, la gran erudició exhibida en aquesta tasca per l'autora no va acompanyada de l'apartat crític que en podríem esperar. L'autora opta per una exposició asèptica que ni recolza ni refuta ni presenta alternatives als tòpics exposats, ni es planteja quins raonaments etnocèntrics els han fet sorgir, amb la qual cosa l'obra pateix de pobresa teòrica i d'un to marcadament descriptiu. I això és una llàstima, atès que l'autora presenta alguns materials molt interessants, dels quals no treu gaire profit teòric. Un exemple d'aquests materials són les antigues definicions de cagot fetes per diccionaris dels segles XVII-XIX, que ens permeten entreveure un conflicte religiós a la gènesi d'aquesta discriminació. Amb el temps, un discurs higienista ha anat recobrint totalment amb estigmes físics i impureses genètiques una «diferència» que originalment va ser estrictament cultural. Però podem constatar més limitacions d'aquesta obra; l'autora no es planteja en cap moment la relació existent (en el passat, i la seva evolució fins a l'actualitat) entre els prejudicis i la discriminació socio-econòmica *real*. El testimoni d'alguns infor-

mants ens pot fer sospitar que la diferència entre els *perlutas* (no agots) propietaris d'explotació pagesa (*etxaldes*, que tenen casa i terres) i els *bozataras* o cagots, arrendataris, artesans o músics, no és percebuda com a insignificant pels actors. L'estudi de si els prejudicis originaris han propiciat la diferenciació socio-econòmica a la regió, o si, al contrari, la diferència social ha generat la simbòlica com a mecanisme per emmascarar-se i reproduir-se, tot i semblar un problema central, ha estat deixat de banda per l'autora. Per tot això podem considerar la present obra com una oportunitat perduda per aprofundir els coneixements actuals sobre un tema que encara ens és presentat com relativament fosc. Finalment, podem constatar un cop més el desconeixement dels treballs d'investigadors espanyols per part d'aquells que vénen a l'estat a investigar. Resulta censurable que l'autora ignori els treballs d'Aurora Marquina, que va presentar la seva tesi doctoral l'any 1976 sobre el tema, del qual ha publicat alguns articles. Donada la poca bibliografia recent i rigorosa sobre el tema, sembla una greu omisió.

ANDREU VIOLA I RECASENS